

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ХОДІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Швець Є.Я., Турба М.М., Швець Д.Є. (м. Запоріжжя)

Анотація

Розглянуто складові якості випускників ВНЗ, проблеми контролю якості та можливі шляхи підвищення якості підготовки фахівців. Робота містить аналіз складових якості абітурієнтів, студентів та випускників ВНЗ з позицій самоконтролю та незалежного контролю і контролю «споживача». Проблеми якості освіти розглядаються у світлі виконання завдань Болонського процесу.

Ключові слова

ЯКІСТЬ ОСВІТИ, АБИТУРІЄНТ, СТУДЕНТ, ФАХІВЕЦЬ, КОНТРОЛЬ ЯКОСТІ, БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС.

Вступ

З часу приєднання нашої країни до Болонського процесу зроблені досить рішучі інтеграційні кроки у напрямку міжнародного освітнього простору, розширення можливостей наших громадян щодо різних форм отримання вищої освіти та забезпечення на цій основі конкурентоспроможності випускників на всіх ринках праці.

Реального успіху зазначених завдань можна досягти лише забезпеченням високої якості освіти з урахуванням усіх вагомих складових факторів якості. До цих факторів відноситься якість як об'єктів, які надають освітянські послуги (середня школа, коледж, ліцей, технікум, ВНЗ), так і суб'єктів навчання (абітурієнт, слухач, студент, випускник).

При цьому показники якості слід враховувати як з позицій самоаналізу, який проводять середня школа, ВНЗ чи МОНУ, так і з позиції споживачів, тобто підприємств, установ, організацій і ін., а також з позицій незалежного експертного оцінювання (рисунок 1).

Обговорення проблеми

Для середньої школи, ВНЗ та МОНУ звичними є нормативні показники самоаналізу - оцінювання якості випускників практично повністю своїми співробітниками; голова ДЕК, якого запрошують із провідних підприємств та організацій, не впливає радикально на результати іспитів чи акредитації.

Згідно ж з теорією і практикою менеджменту, таке оцінювання надає широкі можливості для кількісного оцінювання, являється дієвою мотивацією для вдосконалення підготовки студентів, але воно не є достатньо об'єктивним.

Аналізуючи складові якості абітурієнта та студента (див. рис. 1), слід зазначити традиційне для радянської та пострадянської системи нехтування індивідуальними здібностями суб'єкта навчання. Наразі вища школа залишається галуззю, що майже не використовує

багатий досвід наук про людину, занадто повільно реагує на зміну потреб суспільства в підвищенні якості людського капіталу як сукупності таких якостей як здоров'я, природні здібності, освіта, професіоналізм, мобільність тощо

ПОКАЗНИКИ ЯКОСТІ ЗА НЕЗАЛЕЖНИМИ ОЦІНКАМИ		
- Результати незалежного тестування при вступі до ВНЗ; - Кількість призових місць та нагород у зовнішніх конкурсах	- Кількість призових місць та нагород у зовнішніх конкурсах; - Відгуки за результатом практик та стажувань	- Імідж ВНЗ, кар'єра та соціальний престиж випускника; - Оцінки незалежних експертів
ПОКАЗНИКИ ЯКОСТІ ЗА ОЦІНКОЮ СПОЖИВАЧА		
- Результати вступних іспитів до ВНЗ	- Результати перевірки залишкових знань акредитаційними експертизами та Департаментом інспекції навчальних закладів МОНУ	- Показники працевлаштування та службового зростання
ПОКАЗНИКИ ЯКОСТІ ПРИ САМОАНАЛІЗІ		
- Середній бал атестату	- Показники поточної та підсумкової успішності	- Результати державної атестації; - Висновки ДЕК
ЯКІСТЬ АБИТУРИЄНТА *Якість середньої школи *Індивідуальні здібності	ЯКІСТЬ СТУДЕНТА *Якість навчального процесу у ВНЗ *Індивідуальні здібності	ЯКІСТЬ ВИПУСКНИКА *Якість ВНЗ *Індивідуальні здібності

Рисунок 1 – Складові якості вищої освіти та показники якості при внутрішньому та зовнішньому оцінюваннях

Однак, враховуючи все більш жорсткий тиск конкурентного ринку праці, зростаючу роль „людського чинника”, вища школа не може собі дозволити неефективне використання людського капіталу. Вже не видається безапеляційною поширена у суспільстві парадигма вітчизняної фахової підготовки, що людина може вибирати будь-яку професію і міняти її за власним розсудом; суб'єктна складова професійної діяльності є одним із каменів спотикань у справі інформаційного забезпечення фахової підготовки.

Необхідно враховувати також таку об'єктивну тенденцію як масовість освіти. Вражає динаміка цього процесу – за останні 45 років студентів у світі стало в 6 раз більше; з одного боку, це свідчить про реалізацію права кожної людини отримати освіту як гарантію його життєвого успіху, з другого боку, вочевидь, не всім випускникам забезпечується дійсно якісну вищу освіту.

Забезпечення якості вищої освіти у ході реалізації завдань Болонського процесу

Безумовно, „вузький спеціаліст”, який добре знає свою сферу, не може нести відповідальність за всю певну систему, для цього потрібні люди, що в змозі зрозуміти складні системні процеси і т.ін.; відповідно, необхідні і два напрями підготовки спеціалістів: вузька спеціалізація та елітна освіта, що буде гарантією якісної освіти; можливо, таку роль зіграють вже звичні для Європи та запроваджені останнім часом і на теренах України два рівні підготовки – бакалаврський та магістерський.

У всякому разі, вища школа повинна відігравати роль важливої ланки соціального механізму селекції індивідів за професійним спрямуванням відповідно до їх здібності та здатності успішно виконувати свої соціальні ролі. При цьому інтелектуальні здібності людей є істотним резервом розвитку суспільства, а інтелектуальне виробництво – вирішальним чинником економічного розвитку. Людський чинник педагогіки вищої освіти повинен посісти чільне місце в освітньому процесі.

За великим рахунком, необхідно введення Державного стандарту якості фахової підготовки, в якому, виходячи з соціокультурних нормативів якості підготовки, можуть бути встановлені вимоги до всіх учасників навчального процесу.

➤ Для оцінки засвоєння знань та умінь абітурієнтів, крім середнього балу атестату, часто використовують контроль знань „на вході” вищого навчального закладу, який здійснюється шляхом проведення вступних випробувань на початку першого семестру (так звані "нульові" контрольні роботи з математики, фізики, хімії).

Водночас є можливість скористуватися існуючими методиками оцінювання інтелектуальних здібностей абітурієнтів та студентів, на основі чого формувати рекомендації до вступу на ті чи інші напрями підготовки або переходу на другому етапі навчання на певні спеціальності.

Так, згідно загальноновизнаним вербальним тестам інтелекту Айзенка, визначаються показники інтелектуального розвитку (коефіцієнти **IQ**), за якими проводиться відбір студентів до більшості університетів США та при наймі на певні посади. Рівень **IQ = 100** є, за визначенням, середнім для населення в цілому, максимальним вважається рівень **IQ = 160** [1].

На Україні таким тестуванням більше ніж 10 років займаються, наприклад, науковці Дніпропетровського національного університету, Донбаського технічного університету. Дослідницька група ДонТУ під керівництвом професора Дорофеева В.І. одне з досліджень кілька років тому проводили на базі нашої академії.

Цим дослідженням, по-перше, підтверджено закон нормального розподілу коефіцієнтів **IQ** для пересічної студентської групи (потоків груп) з чітко розрізнуваним максимумом, що може слугувати інтегрованим показником рівня інтелектуального (загального)

розвитку даного контингенту; по-друге, встановлена тенденція зміщення у середньому максимуму розподілу коефіцієнтів IQ відносно нормального розподілу для однієї і тієї ж групи упродовж періоду навчання, від 1-го до 4-го курсу (рис. 2).

Такий приріст IQ видається логічним результатом інтенсивної розумової праці студентів у ході освоєння дисциплін навчального плану і, таким чином, динаміку узагальнених показників IQ можна використовувати для характеристики якості роботи відповідних факультетів, кафедр тощо.

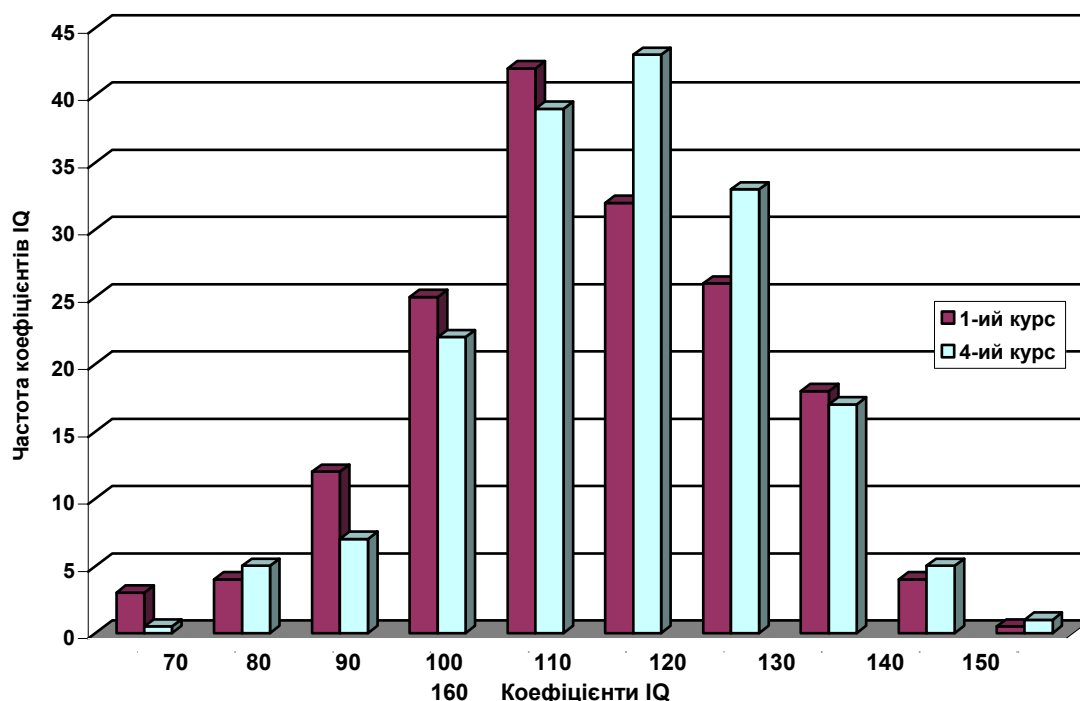

Рисунок 2 – Гістограми розподілу коефіцієнтів інтелекту IQ для студентів групи на 1-му та 4-му курсах

➤ Заходи щодо підвищення якості студентів можна реалізувати в рамках внутрішнього освітнього моніторингу. У сучасній науково-методичній літературі немає єдиного підходу до класифікації моніторингу в освіті, під моніторингом якості найчастіше розуміють комплексну систему спостережень за станом системи освіти та змінами, що відбуваються в ній і в її окремих елементах, оцінювання підсумкової атестації студентів відповідно до навчального плану; систематичне вивчення якості освіти на загальнодержавному, регіональному, муніципальному, вузівському рівнях.

Впровадження освітніх моніторингових технологій наразі стає можливим завдяки суттєвому підвищенню рівня інформаційного забезпечення в більшості ВНЗ і спроможне забезпечити суттєве підвищення рівня і знань про якість освіти та підвищення

оперативності і якості інформаційного обслуговування користувачів усіх рівнів на основі:

- довгострокових систематичних спостережень за станом якості освіти;
- систематичного аналізу стану якості освіти та прогнозування його змін;
- інформаційного обслуговування МОН України, органів державної влади та місцевого самоврядування.

Реалізація моніторингових технологій передбачає:

✓ вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду оцінювання якості в освітній галузі і створення на основі цього системи критеріїв якості освіти, розробки принципів і методів освітнього тестування, розробки критеріїв навчальних досягнень студентів та критеріїв якості випускників ВНЗ;

✓ проведення соціологічних досліджень, спрямованих на вивчення соціального та освітнього середовища; аналіз якості функціонування системи освіти на всіх рівнях, виявлення факторів, які впливають на освітній процес і його результати, прогнозування можливих ситуацій розвитку освіти;

✓ навчання педагогічних та управлінських кадрів методів об'єктивізації засобів контролю, інтерпретації та використання в роботі результатів моніторингових досліджень.

Однією з важливих складових системи внутрішнього моніторингу якості вищої освіти є діагностика. Система діагностики якості навчального процесу повинна базуватися, з одного боку, на показниках довузівської (атестат, диплом молодшого спеціаліста тощо) підготовки студентів та результатах вхідного контролю з дисциплін молодших курсів навчального плану; з другого боку, на об'єктивних даних щодо базової освіти та професійної кваліфікації професорсько-викладацького складу кафедр ВНЗ.

Другою, і основною, складовою системи моніторингу якості повинна бути комплексна довгострокова програма підвищення якості навчального процесу та формування єдиного європейського освітнянського та наукового простору; ця програма повинна охоплювати всі складові якості освітнього процесу, які залежать від ВНЗ: підбір і виховання науково-педагогічних кадрів, удосконалення навчально-методичного забезпечення, впровадження інноваційних освітніх технологій, розвиток матеріально-технічної і лабораторної бази, контроль якості навчання, стимулювання успішності студентів, організація розподілу та працевлаштування випускників.

Важливо, щоб за рамками моніторингу не залишалися викладачі. Оцінюючи роботу викладачів, необхідно враховувати найбільш вагомні складові їх діяльності: навчальну, навчально-методичну та наукову роботу. При цьому часто користуються стандартними показниками самоаналізу – аналізують формальні

показники успішності, кількість методичних видань та наукових публікацій тощо.

У той же час існують методики оцінки якості викладання дисциплін та інших аспектів навчального процесу, які здійснюються студентами. Певний досвід проведення анкетувань студентів з цих питань напрацьовано і в нашій академії. На базі запропонованої свого часу Міністерством освіти і науки України анкети "Викладач очима студента" соціологічною лабораторією були розроблені цільові анкети на зразок анкети «Навчальний предмет очима студента», які дозволяли отримувати інформацію з питань відповідності матеріальної бази, організації і проведення навчального процесу за окремими дисциплінами і на різних факультетах і кафедрах, щодо соціокультурного, психологічного мікроклімату в різних підрозділах тощо.

Узагальнені результати моніторингу й опитувань знаходять відображення в засобах масової інформації ВНЗ (стінних газетах, «багатотиражках», Web-сайтах). Ті результати анонімного анкетування студентів, які мають персоніфікований характер і містять дані щодо якості викладання конкретних дисциплін, вважаються строго конфіденційними і доводяться лише до відома самих викладачів з метою їх використання для самовдосконалення.

Саме за відповідями на запитання анкет і рекомендаціями студентів є можливість сконцентрувати зусилля академії на певних проблемних напрямках діяльності, які актуалізувалися на поточний момент.

Розглянуте паралельне незалежне оцінювання, яке здійснюється студентами, також може розглядатися як оцінювання якості освітянських послуг споживачем.

Моніторинговий підхід дозволяє суттєво підвищити об'єктивність оцінювання діяльності кафедр і факультетів, враховуючи кадровий потенціал кафедр, матеріально-технічну забезпеченість, активність на освітянському ринку, якість навчального процесу і т. ін.

Нарешті, в різних країнах відпрацьовують свої моделі "етапного" університету, визначаючи його за допомогою спеціальних методик. Так, в США щорічно друкують список найбільш престижних університетів та коледжів, рейтинги яких визначаються, виходячи з п'яти основних показників:

- репутація;
- конкурс осіб, які вступають до університету;
- науковий потенціал професорсько-викладацького складу;
- фінансові ресурси;
- задоволеність студентів.

Показники рейтингової оцінки російських університетів в основному характеризують ресурс навчального закладу з кадрового та матеріального супроводження освітянської і наукової діяльності.

Забезпечення якості вищої освіти у ході реалізації завдань Болонського процесу

В Україні рейтинг вищих навчальних закладів освіти III-IV рівнів акредитації визначається з 1995 року. З 1999 року Український інститут соціальних досліджень визначає рейтинг ВНЗ за результатами опитувань двох груп - цільової групи молодих людей віком від 16 до 25 років, що навчалися, навчаються, або мають намір навчатися, і опитування групи експертів [2].

Оцінювання діяльності структурних підрозділів (кафедр та факультетів) і вищого навчального закладу в цілому - це ключ до поліпшення показників їх діяльності. Необхідність постійного моніторингу і оцінки рівня якості освітянської системи визнає більшість керівників і фахівців вищої освіти. Дії щодо моніторингу якості освіти сприймаються як першочергові кроки, що сприяють мобілізації внутрішніх ресурсів і покращанню сукупності показників, які характеризують всю багатогранну освітянську систему.

На другому етапі створення системи аналізу і контролю якості аналізується галузь освітніх послуг та визначається коло конкурентних ВНЗ з їх загальними характеристиками, на основі чого можна зробити висновок про стан і якість даних послуг в Україні. Серед таких характеристик можна виділити:

- рівень професійної підготовки студентів;
- наявність інноваційних підходів до навчального процесу;
- ступінь методичного забезпечення навчального процесу;
- стан кадрового забезпечення навчального процесу;
- матеріально-технічна забезпеченість ВНЗ тощо.

Під час діагностики конкурентних позицій найближчих конкурентів (навчальних закладів з аналогічними характеристиками) особливу увагу слід приділяти конкурентним перевагам цих ВНЗ, їх нововведенням та відповідності новацій вимогам суспільства.

Третій етап створення системи якості – рейтинговий аналіз вищих навчальних закладів регіону – не є обов'язковим, але він дає змогу визначити в короткий термін престиж даного закладу в цілому або рівень закладу за окремими суттєвими характеристиками.

➤ За зовнішнім моніторингом проводяться опитування випускників академії і їх споживачів-працедавців щодо якості підготовки молодих фахівців.

Характерною рисою сучасного підходу підприємств, установ і фірм до оцінки якості освіченості своїх майбутніх працівників стало тестування при прийомі на роботу. При цьому відбувається оцінка освітянської діяльності ВНЗ через оцінку якості їх випускників. Студенти, які проінформовані про майбутнє оцінювання їх знань та умінь, враховують це в процесі навчання. В свою чергу, ВНЗ повинні в своїй діяльності враховувати оцінювання рівня підготовки випускників споживачами. Не менш важливим є незалежне експертне оцінювання. Класичними показниками такої оцінки є статус вищого навчального закладу, державна атестація і акредитація, рівень вступного конкурсу

до ВНЗ, державне визнання, нагороди та відзнаки викладачів і науковців ВНЗ і ін.

➤ За міжнародним стандартом ISO–9000, що регламентує поняття якості будь-якої продукції та послуг, під категорією «якість освіти» розуміють сукупність властивостей і характеристик освітнього процесу, завдяки яким задовольняються освітні потреби споживачів освітніх послуг — студентів, їхніх батьків, роботодавців та суспільства загалом. Згідно положень цього стандарту ISO–9000, однією з найважливіших передумов аналізу та контролю якості є створення системи якості. При належних умовах, як писав дослідник Е. Демінг, вирішення проблеми якості на 85% залежить не від людей, а саме від системи управління якістю [3].

Вся міжнародна і вітчизняна практика свідчить про необхідність створення системи аналізу і контролю якості, що ґрунтується на результатах наукових досліджень, досвіді навчально-педагогічної роботи та на усталених традиціях.

Системний підхід до створення системи аналізу і контролю якості повинен бути реалізованим у вигляді створення стандартизованих систем менеджменту якості, що є сукупністю задокументованих методик та засобів планування, забезпечення і контролю якості, виконаних спеціально призначеним структурним підрозділом чи запрошеною спеціалізованою організацією.

Першим етапом створення системи аналізу і контролю якості є вибір основних методологічних підходів, в ході виконання якого формується склад елементів системи управління якістю освітніх послуг, наприклад, на основі відомої системи TQM і стандартів ISO-9000; прийняття керівництвом ВНЗ рішення про створення системи контролю якості згідно з концепцією і вимогами стандартів та паралельно створення відповідної структурної одиниці - лабораторії (робочої групи) якості.

Лабораторія якості забезпечує: ознайомлення зі стандартами, визначення моделі системи якості; розробку структури системи якості та розподіл відповідальності за елементами; аналіз діяльності ВНЗ на відповідність рекомендаціям і вимогам стандартів; безпосереднє планування системи якості; розробку необхідної документації із впровадження системи; визначення ефективності процедур і системи якості.

На другому етапі створення системи аналізу і контролю якості аналізується галузь освітніх послуг та визначається коло конкурентних ВНЗ з їх загальними характеристиками, на основі чого можна зробити висновок про стан і якість даних послуг в Україні. Під час діагностики конкурентних позицій найближчих конкурентів (навчальних закладів з аналогічними характеристиками) особливу увагу слід приділяти конкурентним перевагам цих ВНЗ, їх нововведенням та відповідності новацій вимогам суспільства.

Забезпечення якості вищої освіти у ході реалізації завдань Болонського процесу

Існує певна ієрархія вимог ринку, деякі з яких - порогові - достатньо задовольнити на рівні мінімальних стандартів, інші - диференціюючі - які виділяють дану послугу із загальної маси і надають конкурентні переваги, необхідно вміти вирішувати на більш високому рівні. В загальному вигляді це можуть бути чинники за видом діяльності, за нововведеннями, фінансовими та кадровими питаннями, з інформаційного та методичного спрямування тощо.

Оцінюючи перспективи розвитку галузі шляхом аналізу існуючих та потенційних конкурентів, можна спрогнозувати майбутнє становище в галузі. Знання ймовірних ходів конкурентів, їхня здатність реагувати на зміни дає підстави для висновків щодо діяльності того чи іншого навчального закладу. Як результат — оцінюється ситуація в галузі і прогнозується її майбутнє.

До негативних моментів впровадження системи контролю якості можна віднести додаткові витрати з бюджету ВНЗ та додаткове навантаження на співробітників.

Висновки

Позитивний вплив впровадження системи управління якістю освітніх послуг у ВНЗ на діяльність закладу повинен зумовити:

- розуміння співробітниками необхідності покращення якості своєї роботи;
- поліпшення умов навчання студентів;
- забезпечення поліпшення фахової підготовки;
- синхрузування розвитку ВНЗ із розвитком суспільства;
- поліпшення умов використання сучасних інноваційних технологій;
- підвищення рівня наукового розвитку;
- загальний розвиток освітніх послуг;
- підвищення рівня (іміджу) ВНЗ;
- підвищення рівня співпраці на міжнародному рівні;
- підвищення конкурсу на вступних іспитах;
- збільшення можливостей використання кращого досвіду інших ВНЗ;
- випуск більш кваліфікованих спеціалістів;
- підвищення ефективності діяльності ВНЗ в цілому.

Джерела

1. Субетто А. Квалитология образования.- СПб-М., 2000. – С. 7.
2. Спицнадель В. Системы качества (в соответствии с международными стандартами ISO–9000) // Учеб. пос. – СПб.: Изд. дом „Бизнес-пресса». – 2000. – С. 144.
3. Усиченко Ю. Формування системи управління якістю освітніх послуг у ВНЗ // „Україна: аспекти праці”. – 2003, № 8. – С. 14-18.

Стаття надійшла 27.12.2005 р.